

الگو گیری از پیامبر در استکبار ستیزی با دشمنان

حدیثه پیر بداقی^۱

چکیده

سیره پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) در برابر قدرت های سلطه گر زمان خود، یعنی امپراتوری های بزرگ آن روز، نمونه ای بارز و اساسی از مفهوم «استکبار ستیزی» است. پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) با مواجهه قاطعانه با زورگویان مکه و روم و ایران، عملاً الگویی برای نهادینه کردن کرامت انسانی و عدالت در برابر ظلم ساخت. این پژوهش با هدف تبیین الگوهای عملی و نظری مقاومت در برابر نظام های سلطه جو، به واکاوی سیره و سنت حضرت محمد مصطفی (صلی الله علیه وآله) در مواجهه با استکبار می پردازد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر منابع اصیل اسلامی (قرآن و سیره نبوی) است. یافته های اصلی نشان می دهد که استکبار ستیزی پیامبر (صلی الله علیه وآله) صرفاً یک اقدام نظامی نبوده، بلکه یک استراتژی جامع فرهنگی، سیاسی و اقتصادی مبتنی بر اصول توحید، نفی سلطه و امت سازی بوده است. الگوهای برجسته شامل اصل عدم سازش بر سر اصول بنیادین (توحید)، استفاده از هوشمندی تاکتیکی (مانند صلح حدیبیه) و تشکیل قدرت از درون (انسجام امت اسلامی) است. نتیجه گیری حاکی از آن است که سیره نبوی، مدلی جاودان برای مقاومت فعال در برابر هرگونه نظام سلطه در جهان معاصر به شمار می رود.

کلیدواژه ها: سیره نبوی، استکبار ستیزی، جهاد، مقاومت، توحید، سلطه.

^۱. طلبه سطح ۲- حوزه علمیه خواهران-قم

H9808900@gmail.com

000-0002-3736-7274

مقدمه

مفهوم استکبار به معنای خودبرتری و طلب سلطه ناروا، ریشه‌ای عمیق در تاریخ بشریت و متون دینی دارد. قرآن کریم این تقابل را از ابتدای خلقت (ابلیس) تا تقابل انبیای بزرگ (مانند مبارزه حضرت موسی با فرعون) به وضوح ترسیم می‌کند. در دوران رسالت حضرت محمد (صلی الله علیه وآله)، ایشان در مواجهه با دو جبهه اصلی استکبار، یعنی سلطه فرهنگی-اقتصادی قریش در مکه و قدرت‌های امپراتوری زمان خود (مانند مشرکان مکه، روم و ایران)، الگویی جامع برای مقاومت ارائه دادند. در عصر حاضر که جهان اسلام با مصادیق نوین استکبار جهانی و سلطه سیاسی-رسانه‌ای روبه‌رو است، بررسی نظام‌مند سیره نبوی در این زمینه ضروری است. هدف این مقاله، استخراج اصول کلان و راهبردهای عملی پیامبر (صلی الله علیه وآله) در استکبار ستیزی است تا بتواند مبنایی برای الگوگیری در شرایط کنونی فراهم سازد.

مسئله استکبار ستیزی، اصلی محوری در مکتب پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) است، زیرا اساس رسالت ایشان، برقراری توحید و نفی شرک در تمام سطوح بود. در جامعه‌ای که با ساختارهای قبیله‌ای و اشرافی مبتنی بر سلطه و ظلم سازماندهی شده بود (مانند مکه)، دعوت به توحید ذاتاً به معنای مبارزه با ساختار استکباری آن زمان بود. که از جمله این ساختار (حفظ کرامت انسانی، اجرای عدالت الهی، مانع پیشرفت جامعه ایمانی) را شامل می‌شود. از این رو، مقاومت در برابر آن، شرط لازم برای استمرار حیات دین‌مدارانه است. لذا سیره نبوی به وضوح نشان می‌دهد که هرگز نمی‌توان با استکبار مذاکره‌ای براساس پذیرش سلطه گری طرف مقابل داشت. این امر، الگویی قطعی برای جهان اسلام در طول تاریخ باقی گذاشته است.

پژوهش حاضر در صدد پاسخگویی به سؤال مهم و اصلی الگوگیری از پیامبر در استکبار ستیزی با دشمنان است که با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از مستندات دست اول و منابع کتب و مقالات پیرامون موضوع استکبار ستیزی، به طور اجمال مورد بررسی قرار گرفته است.

در پیشینه موضوع پژوهش حاضر به مواردی در باره استکبار ستیزی برخوردیم که عبارتند از:

۱. مقاله ای با عنوان استکبار ستیزی در سیره انبیاء از منظر قرآن کریم (با تأکید بر سیره حضرت ابراهیم (ع)، به قلم امیر علی پور و مجتبی نوروزی، یازدهمین همایش بین المللی پژوهش های قرآنی، ۱۳۹۷. در این مقاله نویسندگان به بررسی شیوه های استکبار ستیزی در سیره انبیا و خصوص حضرت ابراهیم پرداخته است.

۲. مقاله ای مرتبط با استکبار در سایت ویکی فقه، در این مقاله به اقسام استکبار و مصادیق استکبار در قرآن و ... می پردازد.

۳. مقاله ای با استکبار و شیوه های مبارزه با آن در قرآن، به قلم سید صمد موسوی، مجله مبلغان، شماره ۱۰۹، ۱۳۷۸. پایگاه اطاع رسانی حوزه. در این نوشتار به مصداق استکبار در اندیشه امام خمینی پرداخته شده است.

وجه تمایز پژوهش فوق با دیگر موارد در این است که این پژوهش به بررسی سیره پیامبر (صلی الله علیه وآله) و شیوه و روش ایشان در سرکوب استکبار اعم از داخلی و خارجی پرداخته است.

سؤال اصلی تحقیق: الگو گیری از پیامبر در استکبار ستیزی با دشمنان چیست؟

سوالات فرعی

۱. الگوی پیامبر (صلی الله علیه وآله) در مواجهه با استکبار چیست؟

۲. جهاد همه جانبه (فرهنگی، اقتصاد و نظامی) پیامبر (صلی الله علیه وآله) در مقابل استکبار چگونه بود؟

۳. توکل بر خداوند و نفی روحیه سازش در سیره پیامبر (صلی الله علیه وآله) چگونه بود؟

۴. سیره عملی پیامبر (صلی الله علیه وآله) در مقاطع حساس تاریخی چیست؟

۱. مفهوم شناسی

۱-۱- تعریف استکبار در منظر اسلامی

استکبار در ادبیات اسلامی، به معنای تکبر فسلطه جویی ظالمانه و خود برتر بینی است که در قرآن کریم به شدت محکوم شده است. مبارزه با این پدیده، یکی از اهداف اصلی بعثت پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود. استکبار صرفاً سیاسی نیست، بلکه یک تفکر ایدئولوژیک است که در آن یک گروه یا قدرت، خود را مستحق حاکمیت بر دیگران می داند و از این جایگاه برای استثمار و تحقیر استفاده می کند. خداوند در قرآن کریم، ریشه استکبار را در داستان ابلیس می بیند: «وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ» (بقره: ۳۴) (راغب اصفهانی، ۱۳۹۲، ص ۱۳۹)

سیره پیامبر (صلی الله علیه و آله) نشان می دهد که مبارزه با استکبار، نفی هرگونه رابطه ای است که بر پایه سلطه و سلطه پذیری ی قبیله ای مکه بود و هم شامل قدرت های متجاوز منطقه ای.

۱. استکبار در لغت: استکبار از ریشه «ک ب ر» به معنای خود بزرگ بینی، برتری خواهی و سرکشی از پذیرفتن حق از روی تکبر است که آفتی بزرگ و شری عظیم برای آدمی محسوب می شود. استکبار از باب استفعال است و در لغت به معنای طلب کبر و بلند مرتبگی نمود؛ (مصطفوی، ۱۴۳۰، ج ۱۰، ص ۱۸) خود بزرگ بین و متکبر شد. امتناع از قبول حق از روی عناد و تکبر را نیز استکبار می گویند. (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۵، ص ۱۲۶)

۲. استکبار در اصطلاح: «استکبار حالتی است که بر اساس آن آدمی خود را بالاتر از دیگری دیده و معتقد است که نسبت به غیر خود رجحان دارد». (نراقی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۴۷۰) «استکبار» به معنای برتری خواهی، امتناع از پذیرش حق از روی عناد، بزرگ بینی و خود بزرگ بینی دروغین است. (ابن منظور، همان) استکبار آن است که فرد اظهار بزرگی و تکبر کند، با آن که بزرگ نیست. (قرشی، ۱۳۹۷، ج ۶، ص ۷۴)

واژه استکبار و مشتقات آن در قرآن کریم ۴۸ بار به کار رفته، و از تمام موارد کاربرد این واژه، استفاده می شود که استکبار ورزی، خوی و منش غیر اخلاقی و امری ناپسند و زشت است. (معین، ۱۳۸۶، ص ۱۲۷)

۲-۱- مفهوم استکبار ستیزی

محوری ترین سنگ بنای مبارزه پیامبر(صلی الله علیه وآله) با استکبار، اصل توحید عملی بود. توحید حقیقی، انسان را از پرستش هر مخلوقی، اعم از انسان، پول، قدرت یا فرهنگ بیگانه، رها می سازد. استکبار ستیزی در قرآن، به معنای مبارزه و مقابله با استکبار، یعنی تکبر، غرور، خود بزرگ بینی و ستمگری است. این مبارزه صرفاً یک مقابله ظاهری و صرفاً سیاسی نیست، بلکه ریشه در باورهای الهی و عدالت طلبی دارد. استکبار ستیزی در قرآن، یک اصل ارزشی است که شامل مبارزه با ظلم، ستم، خود بزرگ بینی، غرور و هرگونه عمل و تفکری است که منجر به بی عدالتی و نابرابری شود. این مبارزه، به منظور برقراری عدالت و حق و ایجاد جامعه ای مبتنی بر ارزش های الهی صورت می گیرد. (مصطفوی، همان)

۲. الگوی پیامبر(صلی الله علیه وآله) در مواجهه با استکبار

در این مبحث به بررسی عناوین مهمی (مانند صبر و مقاومت فعال (صبر استراتژیک)، شناسایی دوگانه دشمن: نفاق و شرک آشکار تحلیل ابزارهای استکبار از دیدگاه نبوی پیمان مدینه: بنیان گذاری جامعه واحد مقابله با تفرقه افکنی دشمن) پرداخته شده است.

۱-۲- صبر و مقاومت فعال (صبر استراتژیک)

یکی از مهم ترین ابعاد سیره نبوی، مدیریت بحران ها و استقامت در برابر سختی هاست. این مقاومت، هرگز انفعالی و منفعلانه نبود، بلکه همواره سازنده و هدفمند بود. درسیره نبوی، استکبار ستیزی مرحله ای جدا از ایمان نیست، بلکه تجلی عملی آن است. جهاد علیه استکبار، در حقیقت همان جهاد اکبر است، زیرا مبارزه بانفس متکبر و همچنین مقابله با ساختارهای متکبر بیرونی، هر دو لازم است. پیامبر(صلی الله علیه وآله) در مکه، با صبر و تبلیغ، بنیان های فکری استکبار را متلاشی کرد (جهاد کبیر درونی)، و پس از تشکیل دولت در مدینه با استقرار قوانین و دفاع نظامی، مقابل استکبار مادی ایستاد. (احسانی تیرتاشی، ۱۳۸۰، ص ۱۳۷)

این دو مرحله مکمل یکدیگرند:

مرحله اول (مکی): مبارزه با استکبار فکری و فرهنگی (تحقق بصیرت)

مرحله دوم (مدنی): مبارزه با استکبار سیاسی و نظامی (تحقق قدرت و مقاومت).

۳-۳-۵- نفوذ و مسئله ولایت فقیه (انحراف از وحدت)

یکی از بزرگترین تاکتیک های استکبار، نفوذ در درون ساختارهای قدرت برای تغییر جهت گیری ها از درون است. این امر، تلاش برای ایجاد شکاف در رکن دوم یعنی (وحدت) است. در سیره نبوی، کسانی که با وعده مناصب (یا طمع دنیوی) سعی در تضعیف دولت مدینه داشتند (مانند برخی منافقان)، دشمنان اصلی اسلام محسوب می شدند، زیرا در ظاهر با مسلمانان بودند اما در باطن، مشروعیت نظام اسلامی را هدف قرار داده بودند. مقابله با نفوذ، نیازمند بصیرتی دو چندان برای تشخیص دوست از دشمن واقعی است. (نوروزی، نژاد، ۱۳۷۸، ص ۲۳۶)

۴-۵- به کارگیری الگوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) در استکبار ستیزی نوین

الگوی پیامبر (صلی الله علیه و آله) راهکارهای جامع برای مقابله با پیچیدگی های استکبار قرن بیست و یکم ارائه می دهد که فراتر از تقابل صرف نظامی است.

۱-۴-۵- مقابله با استکبار جهانی در جبهه نرم و فرهنگی

همانطور که پیامبر (صلی الله علیه و آله) ابتدا در مکه بر ساختن مؤمنان دارای باور مستحکم تمرکز کردند، امروز نیز باید بنیان های فکری و هویتی در برابر تهاجم فرهنگی تقویت شود. مقاومت فرهنگی باید بر پایه ایمان راسخ و آگاهی عمیق از اهداف استکبار باشد. اگر مردم بدانند که «تمدن» پیشنهادی غرب، در واقع همان استکبار مادی است که در پوشش نوینی ظاهر شده، در برابر جاذبه های آن مقاومت خواهند کرد. پیامبر (صلی الله علیه و آله) از هر فرصتی برای تبیین استفاده می کردند. امروز، این به معنای استفاده هوشمندانه از فناوری های نوین برای انتشار صدای مقاومت و روشنگری در مورد ماهیت استکبار است. این کار باید مبتنی بر تدبیر باشد، یعنی نه صرفاً انتشار شعار، بلکه تحلیل دقیق حقایق تاریخی و سیاسی. (تسلیمی، همان، ص ۲۹)

در مواجهه با استکبار جهانی، تنوعات قومی، مذهبی و منطقه ای باید تحت یک ملت با هویت واحد ملی و انقلابی گرد آید. این وحدت، از تبدیل شدن کشور به مجموعه ای از اقلیت های آسیب پذیر که توسط استکبار تحریک می شوند، جلوگیری می کند.

۲-۴-۵- استکبار ستیزی در حوزه اقتصاد و فناوری

مبارزه اقتصادی با استکبار جهانی (تحریم ها)، مستلزم فعال سازی الگوی پیامبر (صلی الله علیه وآله) در مدیریت منابع محدود و حفظ استقلال است.

۱. اقتصاد مقاومتی (توکل عملی): تحریم های اقتصادی در واقع همان تلاش برای ایجاد «شعب ابی طالب» در مقیاس ملی است. الگوی پیامبر (صلی الله علیه وآله) در آن دوره، اعتماد به منابع داخلی (حتی اندک) و ایجاد شبکه حمایتی درون جامعه بود. اقتصاد مقاومتی، ترجمه عملی این رویکرد است:

الف) تکیه بر خودکفایی: کاهش وابستگی به منابع خارجی تحت سلطه استکبار.

ب) شبکه سازی: ایجاد بازارهای داخلی قوی و تجارت با کشورهای مستقل.

۲. مقاومت در مرزهای فناوری (بصیرت و تدبیر): بسیاری از سلطه های امروزی از طریق کنترل فناوری های حیاتی اعمال می شود. ایستادگی در برابر استکبار، مستلزم سرمایه گذاری برای کسب استقلال در حوزه هایی است که استکبار از آن ها به عنوان اهرم فشار استفاده می کند (مانند دستیابی به فناوری هسته ای یا پزشکی).

این امر، مشابه اهمیت یافتن خندق برای محافظت از مدینه بود؛ یک اقدام دفاعی راهبردی برای حفظ بقا.

۳. عدم سازش در مبادله سلطه و استقلال: هرگونه توافق اقتصادی که در ازای آن، استقلال سیاسی یا اقتصادی کشور به صورت دراز مدت به خطر بیفتد، شبیه سازش حدیبیه با این تفاوت که حدیبیه موقت و هدفمند بود، اما سازش بر سر اصول استقلال، پذیرش سلطه است. پیامبر (صلی الله علیه وآله) اجازه ندادند که مبادله ای بر اساس سلطه گری طرف مقابل شکل بگیرد. (بیگی، همان، ص ۷۸)

نتیجه گیری

پژوهش حاضر نشان داد که الگوگیری از پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) در استکبار ستیزی، یک استراتژی چندوجهی است که شامل مبانی نظری محکم و تاکتیک‌های عملی هوشمندانه است. هسته این الگو، توحید به عنوان نفی مطلق سلطه و عدم سازش بر سر مبانی است. در بُعد عملی، الگوی نبوی بر امت‌سازی، تقویت ساختار داخلی و قطع وابستگی اقتصادی (به عنوان زیرساخت‌های مقاومت) و هوشمندی در مدیریت نبردها و صلح‌ها (مانند حدیبیه) تکیه دارد. در نهایت، سیره پیامبر (صلی الله علیه وآله) اثبات می‌کند که مقاومت در برابر استکبار، نه یک واکنش منفعلانه، بلکه یک اقدام فعالانه و هوشمندانه است که با اتکا به قدرت درونی و هدف‌گذاری‌های بلندمدت، می‌تواند بر قدرت‌های بظاهر بزرگ پیروز شود.

الگوگیری از پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) در استکبار ستیزی، یک استراتژی چند وجهی و جامع است که از صبر و مقاومت آغاز می‌شود و با بصیرت، وحدت، جهاد همه جانبه و توکل به خدا به سرانجام می‌رسد. تاریخ شکست در برابر سلطه گران نجات داده و آن‌ها را به سوی عزت و استقلال واقعی هدایت می‌کند. در دنیای که استکبار جهانی اشکال جدیدی به خود گرفته است، تکرار تاریخ شکست در برابر سلطه گران نجات داده و آن‌ها را به سوی عزت و استقلال واقعی هدایت می‌کند. در دنیایی که استکبار جهانی اشکال جدیدی به خود گرفته است، تکرار این ارکان، ضامن پیروزی نهایی خواهد بود. این الگو، چراغ راهی برای جوامع اسلامی در مواجهه با چالش‌های سلطه معاصر است.

بنابراین سیره نبوی اثبات کرد که یک جنبش کوچک ایمانی که بر اصول مستحکم بنا شده باشد، می‌تواند در بلند مدت، ساختارهای عظیم استکباری را که برایه منافع مادی بنا شده اند، به پیروزی، درگرو حفظ این چهاررکن اساسی در تمام ابعاد مواجهه (سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی) است.

۱. ابن منظور.م.(۱۴۱۴).لسان العرب.ج.۵.دارصادر.
۲. ابن هشام.ع.(۱۴۰۴). ترجمه فارسی السیره النبوی لابن هشام.ج.۱. مترجم:عبدالکریم ارشد. ناشر: احسان.
۳. احسانی تیرتاشی.ی.(۱۳۸۰). استکبار. ناشر: زهد.
۴. بختیاری.آ.(۱۳۹۶). صبر و توکل: به استناد آیات و روایات و مصادیق. ناشر: رامان.
۵. بیگی.م.(۱۳۹۷). استاتژی های توسعه فرهنگی پیامبر اعظم (صلی الله علیه وآله). ناشر: آموزشی تالیفی ارشدان.
۶. تسلیمی.ن.ا.(۱۳۹۶). مدیریت و استراتژی پیامبر اعظم (صلی الله علیه وآله). ناشر: فرهوش.
۷. جعفریان.ر.(۱۳۷۷). تاریخ سیاسی اسلام: سیره رسول خدا (صلی الله علیه وآله). ج.۱. ناشر: الهادی.
۸. حویزی.ع.(۱۳۸۳). تفسیر نورالثقلین، ج.۴، ناشر: دارالتفسیر.
۹. راغب اصفهانی.م.(۱۳۹۲). ترجمه فارسی مفردات راغب. ناشر: نوید اسلام.
۱۰. سماورچی.ع. شایسته.ا.(۱۳۹۴). اقتصاد تحریم: بررسی تحریم های اقتصادی در جهان. ناشر: آرون.
۱۱. شیخ ابراهیم.ع.(غزوات رسول خدا (صلی الله علیه وآله). ناشر: بوستان اندیشه.
۱۲. صدری.م.(۱۳۸۶). صلح پیامبر (صلی الله علیه وآله) در حدیبیه: گزارش کاملی از ماجرای صلح حدیبیه قبل از فتح مکه. ناشر: دلیل ما.
۱۳. طباطبائی.م.(۱۳۹۸). تفسیر المیزان. ج.۲. مترجم محمد باقر موسوی همدانی. دفتر تبلیغات اسلامی.
۱۴. قرشی.ع.(۱۳۹۷). قاموس قرآن. ج.۶. ناشر: دارالکتب الاسلامیه.
۱۵. گرجی.ق. آیتی.م.ا.(۱۳۶۷). تاریخ پیامبر اسلام. ناشر: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
۱۶. محمد عارف.ص.(۱۳۵۳). سیره و روش پیامبر (صلی الله علیه وآله) در برخورد با دشمنان. انتشارات زائر.
۱۷. مصطفوی.ح.(۱۴۳۰). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم. ج.۱۰. دارالکتب العلمیه.
۱۸. معین.م.(۱۳۸۶). فرهنگ معین (یک جلدی فارسی). ناشر: زرین.
۱۹. نراقی.م.(۱۳۶۸). جامع السعادات. ج.۱. ناشر: اسماعیلیان.
۲۰. نوروزی.م.ت. محمدنژاد.ع.(۱۳۷۸). فرهنگ استراتژی. ناشر: سنا.

۲۱. یزدی. ع. (۱۳۹۳). سیره پیامبر (صلی الله علیه وآله) در برابر مخالفان از زبان قرآن: برنامه ها، کنش ها و واکنش ها. ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

مقاله

۲۲. امامی. م. (۱۳۹۳). اصل نفی سلطه بیگانه و جایگاه آن در روابط بین الملل. فصلنامه کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی. شماره ۱۰ (۲). ص ۲۳-۵۵.